

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 379.8-056.36

Володимир Мокляк

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID 0000-0001-9922-7667

DOI 10.24139/2312-5993/2023.04/136-146

КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано поняття «дозвілля» та його англomовні відповідники «leisure», «free time», «avocation». Звернуто увагу на часовий, об'єктивний та суб'єктивний підходи до його потлумачення. Також приділено увагу привілеюючому у сучасній педагогіці терміну «культурно-дозвіллева діяльність», під яким розглядається позашкільна, протилежна навчальній. Виявлено, що така діяльність має подвійну природу: з одного боку – це вільна творча діяльність, невимушена, спонтанна, з іншого – діяльність культууроформуюча. Подано авторську дефініцію лексеми «дозвілля» в контексті педагогіки. Так під нею ми розуміємо спеціально організовану, логічно структуровану та вмотивовану діяльність осіб у вільний від навчання та/або роботи час, покликану розвивати вміння та навички, розвивати знання та, як наслідок, самовдосконалюватися. Представлено аналіз категорії «дозвілля» з поглядів діахронного аналізу. Виявлено, що зміст та ставлення до неї варіювався в різні періоди часу, а нині актуальними є наукові концепції вільного часу, розвиваються такі напрями наукового знання, як дозвіллезнавство та педагогіка дозвілля. Описано функції дозвілля в житті дітей. Серед них називаємо рекреаційну, комунікативну, соціальну, творчу, ціннісно-орієнтаційну, виховну, розвивальну функції. Закцентовано увагу на тому, що в умовах воєнного стану особливої підтримки та уваги потребує найвразливіша категорія – діти з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано нормативно-правову базу, котра врегульовує питання роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану.

Ключові слова: дозвіллева діяльність, дозвілля, вільний час, виховання, соціалізація, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. Дозвілля відіграє важливу роль у гармонійному розвитку особистості ХХІ століття. Якщо говорити про категорію дітей, то розвиток їхнього критичного мислення, креативних навичок, умінь систематизувати, аналізувати, доходити умовиводів, інтерпретувати та підлаштовувати відповідно до конкретної ситуації отриману інформацію втілюються не лише в навчальній діяльності в стінах закладу освіти. Величезний потенціал при цьому має і вільний час. Змістом останнього є всебічний розвиток особистості, формою цього процесу служить така структура вільного часу, яка сприяє більш ефективному його використанню, що означає передусім розвиток різноманітної творчої діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Дозвілля як сфера інтенсивного розвитку і реалізації людських можливостей розглядалося з різних теоретичних позицій у працях Ж.-П. Сартра, Е. Фромма, М. Шелера, К.-Г. Юнга та ін.; з погляду філософії її аналізували П. Адо, Р. Барта, Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, М. Фуко та ін. Етичний аспект дозвілля розробляли Г. Йонас, Е. Макінтайр, Г. Марсель, Р. Мізраї, П. Рікер та ін. Основні засади вільного часу як передумови виникнення і розбудови культури дозвілля визначали Ж. Дюмазедьє, М. Каплан, Дж. Шиверс та ін. У контексті педагогіки проблему організації дозвілля досліджували А. Воловик, Ю. Жданович, В. Лупійчук, В. Омеляненко, Г. Троцько, Н. Цимбалюк та ін. Теоретико-методологічні основи розвитку особистості у сфері вільного часу висвітлені в працях таких науковців як В. Піча, М. Поплавський, Ю. Стрельцов, В. Тріодін та ін.

Незважаючи на те, що вільний час є головною сферою життєдіяльності людини, в якій відбувається її фізичне і духовне формування і становлення, у науковій площині потребують уніфікування самі лексеми «дозвілля», «вільний час», «дозвіллева діяльність», котрі по-різному потрактовуються в джерелах.

Мета статті – висвітлити системний аналіз дефініції «дозвілля» як однієї з форм життя і функціонування дітей, осібно категорії з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження – системний аналіз, термінологічний аналіз, діахронний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Розпочнімо науковий пошук з аналізу ключової лексеми нашого дослідження – «дозвілля». При цьому пропонуємо розглянути тлумачення терміну в словниках різного спрямування, а також у науково-педагогічній літературі. Тож, згідно з Енциклопедією сучасної України дозвілля – сукупність видів діяльності (занять), які здійснюють у вільний час для задоволення певних фізичних, інтелектуальних, соціальних і культурних потреб. У широкому значенні дозвілля ототожнюють з вільним часом, який розуміють як час, вільний від службових, а також багатьох домашніх обов'язків (прибирання житла, приготування їжі, робота на присадибній ділянці та ін.) (Дозвілля). У Академічному тлумачному словникові української мови знаходимо подібне роз'яснення: 1) вільний від праці час; час відпочинку. Відпочинок і дозвілля; 2) рідко: широке, просторе місце; вільний простір; привілля (Словник української мови, 1971, с. 347).

А. Денисенко, О. Мкртчян, С. Білецька та А. Ковтун розуміють під дозвіллям «непримусову активність людини, яка обрана нею відповідно до своїх потреб, бажань, вподобань, інтересів, нахилів, переваг, наявних знань, умінь та навичок особистості» (Денисенко, 2020, с. 67).

І. Смаль та В. Смаль репрезентують думку щодо виокремлення трьох основних підходів до вжитку поняття «дозвілля», важливу в контексті аналізу окресленого явища як такого:

1) часовий підхід, коли дозвілля розглядається як період часу, діяльності, стану інтелекту, в якому вибір є домінуючою рисою; у цьому сенсі дозвілля є формою вільного часу для особистості, простором для розвитку її здібностей, умінь і набуття навичок;

2) об'єктивний підхід, при якому дозвілля розуміється як протилежне роботі заняття, тобто це будь-який неробочий або той, що лишається після роботи, час;

3) суб'єктивний підхід, при застосуванні якого наголос робиться на якісних параметрах поняття, коли значна роль відводиться не стільки кількісним характеристикам (наприклад, кількість вільного часу), скільки особистісному сприйняттю дозвілля і його ролі, яке формується, зокрема, під впливом віросповідання й інших соціально-значущих рис; саме у цьому контексті слід розглядати дозвілля, яке може здійснюватися у будь-який час і визначатися характеристиками індивідуума та особливостями його світосприйняття (Смаль, 2004).

У педагогічній літературі сучасного періоду знаходимо термін «культурно-дозвіллева діяльність», під якою розглядається позашкільна, протилежна навчальній (Кочубей, 2012; Флегонтова). Тому вважаємо абсолютно правомірним в контексті аналізу дозвілля дітей послуговуватися саме такою лексемою. Принагідно зазначимо, що така діяльність має подвійну природу: з одного боку – це вільна творча діяльність, невимушена, спонтанна, з іншого – діяльність культууроформуюча, багатоаспектно розвиваюча і виховна, якій сприяють зусилля педагогів (вчителів, вихователів, методистів).

Слід сказати, що основними елементами культурно-дозвіллевої діяльності є відпочинок, який може здійснюватися в різноманітний спосіб: активна інтелектуальна і/або фізична діяльність, творчість, самоосвіта, розваги (Кочубей, 2012).

Принагідно зазначимо, що в межах нашого дослідження нами здійснено огляд окресленої дефініції в закордонній літературі. Так, зазначимо, що українсько-англійські словники перекладають

окреслену лексему як «leisure», «free time», «avocation», тому в контексті нашого дослідження проаналізуємо кожен з них.

Лексему «leisure», яку ми особисто вважаємо найбільш доцільним відповідником до українського «дозвілля», Оксфордський словник потрактує як «час, який витрачається на те, що вам подобається, коли ви не працюєте чи не навчаєтесь; вільний час» (переклад тут і далі авторський) (Leisure, Oxford Dictionary).

Кембриджський словник подає практично таке ж потлумачення: час, коли ви не працюєте або виконуєте інші обов'язки (Leisure, Cambridge Dictionary).

Слушними думками діляться доктор медицини S. Iso-Ahola, йдучи від протилежного і зазначаючи, що дозвілля – це не робота і не включає інші види діяльності, необхідні для виживання. Натомість дозвілля аналізується науковцем тривимірно: як діяльність, або як час, що залишився після роботи, або як суб'єктивне уявлення та досвід (Iso-Ahola, 1980).

У численних дослідженнях (Iso-Ahola, 1979; Mannell, 1988; Shaw 1985) дозвілля потрактується як психологічна сутність, яка значною мірою визначається уявленнями людей про свободу. Іншими словами, у цих працях дозвілля ототожнюється зі свободою. Відчуття свободи більше, ніж будь-що інше, визначає те, що таке дозвілля для людей. Інакше кажучи, дозвілля означає свободу вибору робити чи не робити щось. За інших умов виникає почуття обов'язку і втрачається відчуття дозвілля. Варто, однак, відмітити, що дозвілля – це не розваги заради розваг. Це діяльність самоцінна, виховний процес, у результаті якого відбувається передача інформації від суб'єкта до об'єкта виховного впливу.

Kelly J. та Kelly J. R. надали докази того, що сенси, котрі люди знаходять у дозвіллі, часто збігаються з тими, котрі вони знаходять деінде (наприклад, на роботі та в сім'ї). Тим не менш, дозвілля все ж відіграє важливу роль і має значущість у житті (Kelly, 1994).

Щодо лексеми «free time» (дослівно – «вільний час»), то знаходимо наступні тлумачення:

– проміжок часу, щоб робити все, що хочеш; те, чого кожен хоче, але не може отримати через роботу, навчання чи інші зобов'язання (Free time, Urban Dictionary);

– час, вільний від обов'язків чи відповідальності (Free time);

– час для хобі та інших занять, які вам подобаються (Free time, WordWeb);

– час, який можна витратити на власні справи, а не на роботу (Free time, Your Dictionary).

Зазначимо, що категорія «вільного часу» представлена і в працях вітчизняних науковців. Так, на думку В. Пічи, вільний час можна визначити як «частину соціального часу, вивільнену працею від неодмінних справ, яка є сферою вільної діяльності людей, зумовленою всією сукупністю соціальних відносин певного суспільства і рівнем духовного розвитку кожної особи (Піча, 1990, с. 26).

Стосовно лексеми «avocation», то словники потрактовують її наступним чином:

– підпорядковане заняття, яким займаються на додаток до свого покликання, особливо для задоволення (Avocation, Merriam-Webster);

– хобі чи інша діяльність, якою ви займаєтеся заради цікавості та задоволення (Avocation, Oxford Learner's Dictionaries);

– щось, чим людина займається на додаток до основної діяльності; хобі; звичайне заняття, покликання людини (Avocation).

Дозвілля є категорією історичною, зміст та ставлення до якої варіювався в різні періоди часу. Якщо в давнину дозвіллева діяльність повністю залежала від природних чинників, то під впливом технічних та соціокультурних змін акценти змістилися на позитивну цінність цієї діяльності як такої. У широкому розумінні саме дозвіллева змістовність може засвідчити потенційні можливості доступу різних соціальних груп і верств до культур, благ та рівень їхньої фактичної участі у культурі. При цьому важливі не тільки величина вільного часу, але й можливість самостійно визначати вид і ритм власних дозвіллевих занять (Дозвілля).

Якщо говорити про сучасність (20-ті рр. XXI століття), то нині актуальними виступають наукові концепції вільного часу, розвиваються такі напрями наукового знання як дозвіллезнавство (галузь науки, яка вивчає життєдіяльність, відносини й організацію людей у сфері вільного часу) та педагогіка дозвілля (наука про вплив дозвіллевої діяльності на соціально-культурне середовище, духовний світ її суб'єктів і об'єктів – творців і споживачів культурних благ і цінностей з метою підвищення їх дозвіллевої кваліфікації), уперше про які заговорили в кінці минулого століття. Поступово в суспільстві усвідомлюється значення вільного часу у житті людини, яке сприяє або розвитку людини, якщо вона налаштована на це.

Аналіз україномовної та закордонної науково-педагогічної літератури до окресленого питання, наявність різних підходів до

потлумачення дозвілля як такого дав підстави нам виокремити власну дефініцію поняття. Під дозвіллям ми розуміємо спеціально організовану, логічно структуровану та вмотивовану діяльність осіб у вільний від навчання та/або роботи час, покликану розвивати вміння та навички, розвивати знання та, як наслідок, самовдосконалюватися.

Доходимо висновку, що поняття вільного часу є ширшим, ніж дозвілля. Загалом люди виявляють високе бажання свободи, але коли у них з'являється більше вільного часу, вони часто не знають, що з ним робити, тому багато годин витрачаються на тривіальні та незадоволені заняття, такі як перегляд телевізора. Для багатьох (хоча, звичайно, не для всіх) людей прагнення до свободи може бути скоріше бажанням бути вільними від зовнішніх вимог роботи, ніж бажанням займатися певною діяльністю. Натомість дозвілля і передбачає цю активну діяльність. Як частина вільного часу дозвілля залучає особистість своєю добровільністю, варіативністю, необов'язковістю, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну діяльність, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову.

Безапеляційним постає факт необхідності дозвіллевої діяльності як такої в житті дітей. Це компіляція різних діяльностей у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, розумові та духовні потреби дитини. На відміну від природної основи відновлення сил, дозвілля є специфічним соціальним способом цього відновлення. Це один з найважливіших засобів формування особистості та організації її життєдіяльності. Дозвілля безпосередньо впливає на загальний розвиток дитини, підвищує її працездатність, знімає інтенсивне фізичне та психічне навантаження. Рівень розвитку, характер і зміст дозвілля є культурно-специфічними маркерами та показниками духовних потреб та інтересів суспільства.

Правильно зорганізована культурно-дозвіллева діяльність дітей поліфункційна, що зумовлено видовим розмаїттям такої діяльності. Зокрема фізична дозвіллева діяльність спрямована на зняття фізичної та розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття. Практична дозвіллева діяльність зорієнтована на вільний вибір різних видів зайнятості; поширена серед усіх верств населення незалежно від віку та соціальної приналежності. Культурна діяльність покликана розвивати особистість інтелектуально, залучати її до естетичних цінностей суспільства. Ключовим змістом соціальної дозвіллевої

діяльності є і міжособистісне спілкування, і встановлення психоемоційної рівноваги (Заєць, 2004, с. 5).

Цей перелік доповнює В. Кірсанов, виокремлюючи рекреаційну, комунікативну, соціальну та творчу функції. Зокрема, рекреаційна спрямована на зняття виробничої перевтоми, психологічної перенапруги, відтворення фізичних, інтелектуальних, емоційних сил людини, на зміцнення здоров'я шляхом здійснення об'єднання ігрових, оздоровчих, розважальних, спортивних, туристично-екскурсійних програм тощо. Комунікативна функція дозволяє розширити можливості для спілкування, подолання самотності, знаходження нових друзів і виявляється в таких формах дозвілля, як диспути, дискусії, вечори відпочинку, конференції, конкурсні та розважальні програми, просвітницькі акції тощо. Соціальна функція дозвілля сприяє тому, щоб кожна особистість мала власну гідність, могла знайти зміст свого існування, сприяє інтеграції людини в суспільство. Творча спрямована на створення умов для вияву й розвитку творчого потенціалу особистості за межами професійної трудової та сімейно-побутової діяльності шляхом участі особистості у виставках, творчих вечорах, у різноманітних гуртках, хобі-групах, у роботі майстерень, літературних, музичних, народознавчих віталень, художніх салонів (Кірсанов, 2005, с. 35–39).

В. Студенікіна називає наступний функційний потенціал дозвілля:

– ціннісно-орієнтаційна функція полягає у формуванні системи: ціннісних уявлень та орієнтацій особистості, мотивів, ідеалів, переконань, життєвої позиції і виявляється у ставленні індивіда до навколишнього середовища, до інших людей, до самого себе;

– виховна функція дозвілля має специфічні особливості, які полягають у добровільному включенні людини в дозвілєву діяльність і виявляється в цілеспрямованому розвитку особистісних потенціалів (пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, комунікативного);

– розвивальна функція припускає вирішення ще одного важливого завдання – формування морального складу учнівської молоді. Одним з найважливіших педагогічних завдань розвивальної функції є завдання духовного збагачення школярів, розширення їх загального, естетичного кругозору, розвиток і вдосконалення пізнавальних здібностей, інтересів, умінь і навичок (Студенікіна, 2019, с. 8).

Безперечно окреслені аспекти важливі для всебічного розвитку абсолютно всіх груп дітей, незалежно від віку, соціального статусу,

гендерної приналежності, вірувань тощо. Не є винятком і діти з особливими освітніми потребами – особи, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (пункт 20 частини першої статті 1 Закону України «Про освіту» (*Закон України «Про освіту»*)). Усвідомлюючи особливості цієї категорії дітей, чітко розуміємо необхідність їхнього розвитку окрім освітнього процесу в закладі освіти ще й за рахунок дозвілєвої діяльності.

Діти з особливими освітніми потребами мають право на якісну позашкільну освіту. Позашкільна освіта має забезпечити розвиток їхніх здібностей та обдарувань із урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема у соціалізації, професійному визначенні та інтеграції в суспільство (*Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти*).

У зв'язку із введенням воєнного стану відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (*Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»*) Міністерство освіти і науки України у доповнення до листа МОН від 06.03.2022 № 1/33-71-22 (*Лист Міністерства освіти і науки України «Про організацію освітнього процесу»*) надало додаткові роз'яснення та рекомендації щодо організації освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами, які переїхали на тимчасове проживання до інших регіонів України (*Лист Міністерства освіти і науки України «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану»*).

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році важливо забезпечити продовження здобуття освіти такими дітьми із створенням всіх необхідних умов з наданням психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг незалежно від місця перебування таких учнів (*Лист Міністерства освіти і науки України Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році*).

Ми глибоко переконані, що в умовах війни, яка точиться на теренах нашої країни, діти з особливими освітніми потребами є

найбільш вразливою категорією серед здобувачів освіти і, відповідно, потребують особливої підтримки та уваги.

Висновки. Важливу роль у гармонійному розвитку особистості XXI століття відіграє дозвілля. Якщо говорити про дітей, то розвиток їх критичного мислення, творчого потенціалу, навичок до систематизації, аналізу, висновків, інтерпретації та адаптації отриманої інформації в тій чи тій ситуації проявляється не тільки в навчальній діяльності в стінах навчальних закладів. Вільний час теж має величезний потенціал. Змістом останнього є всебічний розвиток особистості, а формою цього процесу є культурно-дозвіллева діяльність як така.

Перспективи подальших наукових розвідок. Реалії сьогодення, особібно воєнний стан в країні, змушують втілювати різні форми діяльності з окресленою категорією дітей (до прикладу адаптивного, реабілітаційного характеру), що може стати предметом подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

- Денисенко, А. (2020). Педагогіка дозвілля – запорука формування професійних компетентностей. *Новий колегіум*. 2, 66–71. (Denysenko, A. (2020). Leisure pedagogy is the key to the formation of professional competences. *New collegium*. 2, 66–71).
- Дозвілля. *Енциклопедія сучасної України*. (Leisure. *Encyclopedia of modern Ukraine*). Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-20509>
- Заєць, В. (2004). Дітям – увагу всієї громади. *Культура і життя*. 8 вересня, 5. (Zaiets V. (2004). Children are the focus of the whole community. *Culture and life*. September 8, 5).
- Кірсанов, В. (2005). Концептуальні напрями наукових досліджень з педагогічного управління культурно-просвітньою діяльністю в умовах дозвілля. *Вісник Книжкової палати*. 1, 35–39. (Kirsanov V. (2005). Conceptual directions of scientific research on pedagogical management of cultural and educational activities in leisure time. *Bulletin of the Book Chamber*. 1, 35–39.)
- Кочубей, Н. (2012). *Культурно-дозвіллева діяльність дітей у просторі сучасного «дорослого» суспільства*. (Kochubei N. (2012). *Cultural and recreational activities of children in the space of modern «adult» society*). Retrieved from: <https://ird.npu.edu.ua/files/kochybey.pdf>
- Лист Міністерства освіти і науки України Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році (*Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine Methodological recommendations regarding the organization of the educational process of children with special educational needs in the 2022/2023 academic year*) (2022). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-20222023-navchalnomu-roci>
- Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. *Міністерство освіти і науки України*. (Organization of inclusive education in out-of-school education institutions. *Ministry of Education and Science of Ukraine*.) Retrieved

- from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/organizaciya-inklyuzivnogo-navchannya-v-zakladah-pozashkilnoyi-osviti>
- Піча, В. М. (1990). *Культура вільного часу (Філософсько-соціологічний аналіз)*. Львів : Світ. (Picha V. M. (1990). *Culture of free time (Philosophical and sociological analysis)*. Lviv: Svit.)
- Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (*Decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine»*) (2022). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
- Лист Міністерства освіти і науки України «Про організацію освітнього процесу» (*Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On the organization of the educational process»*) (2022). Retrieved from: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/
- Закон України «Про освіту» (*Law of Ukraine «On Education»*) (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Лист Міністерства освіти і науки України «Про роботу інклюзивно-ресурсних центрів та організацію освітнього процесу для осіб з особливими освітніми потребами у період воєнного стану» (*Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On the work of inclusive resource centers and the organization of the educational process for persons with special educational needs during martial law»*) (2022). Retrieved from: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2022/03/Rekomendatsiyi_voyennyj_stan_red-1.pdf
- Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. (с. 347). (Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. Volume 2, 1971. (p. 347)) Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/dozvillja>
- Смаль, І. В., Смаль, В. В. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять. *Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля. Міжнародна науково-практична конференція. Київський національний університет культури і мистецтв 4–6 червня 2004 р.* (Smal I. V., Smal V. V. Recreation, tourism and leisure: interpretation and correlation of concepts. *Educational and recreational technologies in the modern leisure industry. International scientific and practical conference. Kyiv National University of Culture and Arts, June 4–6, 2004.*) Retrieved from: https://tourlib.net/statti_ukr/smal.htm
- Студенікіна, В. (2019). *Соціально-культурна цінність дозвілля та його роль у формуванні особистості в позашкільному навчальному закладі*. Кривий Ріг. (Studenikina V. (2019). *The socio-cultural value of leisure time and its role in personality formation in an extracurricular educational institution*. Kryvyi Rih.)
- Флегонтова, Н. Культурне дозвілля школярів як педагогічна проблема. *Новий Акрополь. Культурна асоціація*. (Flehontova N. Cultural leisure time of schoolchildren as a pedagogical problem. *New Acropolis. Cultural association*). Retrieved from: <https://newacropolis.org.ua/theses/e61b1027-3c51-4884-813a-249edf1ec760>
- Avocation. *Merriam-Webster*. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/avocation>
- Avocation. *Oxford Learner's Dictionaries*. Retrieved from: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/avocation
- Avocation. URL: <https://www.dictionary.com/browse/avocation>

- Free time. *Urban Dictionary*. Retrieved from: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Free%20Time>
- Free time. Retrieved from: <https://www.vocabulary.com/dictionary/free%20time>
- Free time. *WordWeb*. Retrieved from: <https://www.wordwebonline.com/en/FREETIME>
- Free time. *Your Dictionary*. Retrieved from: <https://www.yourdictionary.com/free-time>
- Iso-Ahola, S. (1979). Basic dimensions of definitions of leisure. *Journal of Leisure Research*. Volume 11, 28–39. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.1979.11969373>
- Iso-Ahola, S. (1980). *The Social Psychology of Leisure and Recreation*. Dubuque, Iowa: Wm. C. Brown. Retrieved from: <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:697763>
- Kelly, J., Kelly, J. R. (1994). Multiple dimensions of meaning in the domains of work, family, and leisure. *Journal of Leisure Research*. 26, 250–274. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.1994.11969959>
- Leisure. *Cambridge Dictionary*. Retrieved from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/leisure>
- Leisure. *Oxford Dictionary*. Retrieved from: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/leisure>
- Mannell, R., Zuzanek, J., Larson, R. (1988). Leisure states and «flow» experiences: testing perceived freedom and intrinsic motivation hypotheses. *Journal of Leisure Research*. 20, 289–304.
- Shaw, S. (1985). The meaning of leisure in everyday life. *Leisure Sciences. An Interdisciplinary Journal*. 7, 1–24. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01490408509512105>

SUMMARY

Mokliak Volodymyr. Cultural and Leisure Activities of Children with Special Educational Needs.

The article analyzes the concept of «leisure» and its other English counterparts «free time», «avocation». The attention is paid to temporal, objective and subjective approaches to its explanation. The attention is also paid to the privileged term «cultural and recreational activity» in modern pedagogy, under which out-of-school activities, as opposed to educational ones, are considered. It was found that such activity has a dual nature: on the one hand, it is a free creative activity, unforced, spontaneous, on the other hand, it is the activity of a cultural shaper. The author's definition of the lexeme «leisure» in the context of pedagogy is provided. Thus, by it we understand the specially organized, logically structured and motivated activity of individuals in their free time from study and/or work, designed to develop skills and abilities, develop knowledge and, as a result, self-improvement. The analysis of the «leisure» category from the point of view of diachronic analysis is presented. It was revealed that the content and attitude to it varied in different periods of time, and now the scientific concepts of free time are relevant, such areas of scientific knowledge as leisure studies and leisure pedagogy are developing. The functions of leisure in children's lives are described. Among them, we name recreational, communicative, social, creative, value orientation, educational, developmental functions. Attention is focused on the fact that in the conditions of martial law, the most vulnerable category of children with special educational needs requires special support and attention. The normative and legal framework that regulates the issue of working with children with special educational needs in the conditions of martial law is characterized.

Key words: leisure activities, free time, education, socialization, inclusive education, children with special educational needs.